

[2–2022]

history – theory – criticism

dějiny–teorie–kritika

Obsah | Contents

Editorial	177
1. Studie a eseje Studies and Essays	
VOJTĚCH RIPKA A KAMIL ČINÁTL – Úvod: aktuální přístupy k výzkumu paměti (zkušenosti z fóra Dějiny ve veřejném prostoru II, 2020) <i>Introduction: Current Approaches to Memory Research (Insights from the Public History Forum II, 2020)</i>	181
MICHAL SKLENÁŘ – Nové prvky ve starém prostoru? Snahy o extenzivní přístup k římskokatolickému sakrálnímu prostoru – příklady z českého prostředí na začátku 21. století <i>New Elements in an Old Space? Attempts at an Extensive Approach to Roman Catholic Sacral Space – Examples from the Czech Environment at the Beginning of the 21st Century</i>	195
MICHAL KURZ A ČENĚK PÝCHA – České hrady a zámky: možnosti interpretace fenoménu <i>Czech Castles and Chateaux: An Alternative Interpretation of a Phenomenon</i>	227
KATEŘINA SIXTOVÁ – Babiččino údolí: krajina paměti v digitálních médiích <i>Babiččino údolí (Grandmother's Valley): A Landscape of Memory in Digital Media</i>	253
LYDIE KÁRNÍKOVÁ – Socialistická uliční jména optikou postsocialismu: případ (ne)přejmenování ostravských ulic a jeho tematizace v českém tisku po roce 1989 <i>Socialist Street Names through the Lens of Postsocialism: (non)Renaming of the Streets in Ostrava and its Coverage in the Czech Press after 1989</i>	283
2. Diskuse a rozepře Discussions and Disputes	
ONDŘEJ CRHÁK A TOMÁŠ KONEČNÝ – Strategie plagiátorské obrany. Příspěvek k debatě o etice historické práce <i>Plagiarism Defence Strategies. Contribution to the Debate on the Ethics of Historiographic Research</i>	313

3. Recenze a reflexe | Reviews and Reflections

HANS RENDERS, DAVID VELTMAN (EDD.) – <i>Fear of Theory: Towards a New Theoretical Justification of Biography</i> (Jana Wohlmuth Markupová)	327
MATILDA GREIG – <i>Dead Men Telling Tales. Napoleonic War Veterans and the Military Memoir Industry, 1808–1914</i> (Vojtěch Kessler)	334
DAGNOSŁAW DEMSKI, DOMINIKA CZARNECKA (EDD.) – <i>Staged Otherness: Ethnic Shows in Central and Eastern Europe 1850–1939</i> (Filip Herza)	338
MARKÉTA KŘÍŽOVÁ, JITKA MALEČKOVÁ (EDD.) – <i>Central Europe and the Non-European World in the Long 19th Century</i> (Josef Řičář)	342
XOSÉ M. NÚÑEZ SEIXAS, ERIC STORM (EDD.) – <i>Regionalism and Modern Europe: Identity Construction and Movements from 1890 to the Present Day</i> (Jaroslav Ira)	349
Editorial Note	357
Upozornění redakce	360

ÚVOD: AKTUÁLNÍ PŘÍSTUPY K VÝZKUMU PAMĚTI (ZKUŠENOSTI Z FÓRA DĚJINY VE VEŘEJNÉM PROSTORU II, 2020)

Vojtěch Ripka a Kamil Činátl

Introduction: Current Approaches to Memory Research (Insights from the Public History Forum II, 2020)

Vojtěch Ripka is a researcher and lecturer at the Department of Education of the Institute for the Study of Totalitarian Regimes. He is also a lecturer at the Anglo-American University. v.ripka@historylab.cz

Kamil Činátl is an associate professor at the Institute of Czech History, Faculty of Arts, Charles University and a researcher and lecturer at the Department of Education of the Institute for the Study of Totalitarian Regimes. kamil.cinatl@ff.cuni.cz

Paměťová studia se již dávno neomezují jen na zkoumání pomníků jako míst paměti. V posledních letech se jejich záběr i v českém prostředí rozšířil na výzkum kulturních praktik, vlivu digitálních technologií či mediality. Zároveň lze pozorovat nárůst zájmu o inovace v tradičním, institucionalizovaném paměťovém provozu: ve škole, v muzeu, v rámci památkové péče. Tyto dvě sféry, stejně jako teorii a praxi, se snaží propojit platforma Dějiny ve veřejném prostoru (DVP). Následující tematický blok tvoří čtveřice textů, jejichž jádro původně zaznělo ve čtyřech příspěvcích právě na fóru Dějiny ve veřejném prostoru II na sklonku roku 2020.¹ Pokusíme se zde nastínit kontext, ve kterém se texty a konference

1 Výjimku představuje studie Lydie Kárníkové *Socialistická uliční jména optikou post-socialismu: případ (ne)přejmenování ostravských ulic a jeho tematizace v českém tisku po roce 1989*. Text nevychází z konference DVP, byl do časopisu zaslán nezávisle. Začlenili jsme jej s ohledem na zřejmou tematickou a metodologickou blízkost se zaměřením ostatních textů i celku konference.

pohybují. Představíme snahy platformy DVP a následně upozorníme na některé prvky posledního vývoje (mediálně-)paměťových studií, ze kterých tematický blok čerpá inspiraci. Závěrem nastíníme, k jakým obecnějším úvahám studie, více či méně explicitně, vedou.

Prímým předchůdcem fóra DVP se stala konference *Škola versus paměť* v roce 2014. Ta vznikla ze vzrůstající potřeby části odborné komunity zasadit dějepisné vzdělávání s jeho zřejmými přesahy do paměťového provozu do širšího rámce přesahujícího didaktiku a historiografii. Oddělení vzdělávání Ústavu pro studium totalitních režimů se tak spojilo s ÚČD FF UK a vytvořilo s řadou zahraničních partnerů konferenci, kterou zaměřilo právě na školu a vzdělávání jako na zásadní uzel paměťových praktik.² Podařilo se shromáždit výrazné hlasy paměťových studií (např. Aleida Assmann), proslulé zástupce pole filosofie, teorie historie a dějepisného vzdělávání (Stéphane Lévesque, Peter Seixas či Sirkka Ahonen) a konfrontovat je vzájemně s domácími didaktiky, sociology či historiky. Myšlenka mezioborového dialogu byla naplněna, avšak přijetí inspirací z mezinárodní diskuse v českém prostředí se ukázalo jako omezené, dotklo se pouze části komunit oborových didaktiků dějepisu a historických sociologů.

V novém, silněji institucionálně ukotveném partnerství Ústavu pro studium totalitních režimů, Pedagogické fakulty UK, Filozofické fakulty UK, Filosofické fakulty UJEP a společnosti Antikomplex (později se připojil Historický ústav AV ČR) byla v roce 2017 nově založená platforma DVP tematicky otevřenější. Jasněji si dala za primární cíl reflexi paměťového provozu v Česku, snaha o vyhledávání a „dovoz“ zahraničních inspirací však přetrvávala. Pojem fórum měl vyjadřovat mírnou distanci od běžného konferenčního provozu, který trpí mjejním se a uzavíráním. Doplňkovým cílem bylo propojovat různé oborové komunity, které se zabývají problematikou paměti a vzdělávání. DVP se pokusila jak v rámci přednášejících, tak v publiku provázat perspektivy archivářů, didaktiků, historiků, muzejníků a učitelů. Usiluje o zapojení badatelů, kteří zkoumají paměť z různých interdisciplinárních perspektiv, a též občanských aktivistů, kteří pracují s historií v rámci občanského vzdělávání.

K uzavřenosti řady konferencí v humanitních a sociálních vědách mohou vést zejména formálně uchopené principy call for abstracts, prefabrikované panely, tlak husté periodicity setkávání a v důsledku generická prezentace vlastního výzkumu bez většího zájmu o nalézání společných témat. Otevřeně výzvy k při-

2 JOHANNA AHLRICHS ET AL., *Memory Practices in the Classroom*, Journal of Educational Media, Memory, and Society 2/2015, č. 2, s. 89–109.

spěvkům jsme proto založili na sérii otázek vymezujících prostor pro dialog, tedy jednotlivé přihlášené příspěvky. Fórum se od roku 2018 koná jednou za dva roky.

Cílem prvního fóra v roce 2018 bylo otevřít hlubší vhled do fenoménu historického připomínání na pozadí tzv. osmičkových výročí. Účastníci byli vyzváni k hledání odpovědí na otázky jako „Co, jak a proč si připomínáme?“, kterou jsme vztáhli k české společnosti a historickým výročím. Dále jsme se ptali „Kdo dnes tvoří dějiny?“, tedy jací aktéři a ve kterých rolích spolutvoří historické vědomí v současné české společnosti. Posledním okruhem problémů, který nás zajímal, se týkal etické dimenze dějin a dějepisu, vyznačeného otázkou: „Můžeme se poučit z minulosti?“ Publikacním výstupem prvního fóra se stalo zvláštní číslo *Marginalia Historica*. Příkladem zahraniční inspirace se zde stal hlavní zahraniční řečník konference, severoirský didaktik Alan McCully se svou analýzou desetiletí stoletých výročí v Irsku a konceptem „etického připomínání“.³

V pořadí druhé fórum pořádané v roce 2020 v náhradním modu on-line se věnovalo vystavování minulosti a tento tematický blok vychází z několika jeho příspěvků. Jiná skupina příspěvků byla zpracována jako monotematické číslo časopisu *Dějiny a současnost*,⁴ ale též jako volnější cyklus jednotlivých článků ve formě dočasné rubriky *ĎaS*.⁵

Aktuální fórum DVP z října 2022 se zaměřilo na problematiku globálních a lokálních trendů v paměti. Téma modelově ilustruje hlavní zahraniční řečník a významný badatel na poli vzpomínání na holocaust Wulf Kansteiner, který pronikavě analyzoval dopady nových technologií a sociálních médií na paměť

- 3 ALAN MCCULLY, *Formování identity, komemorace a výuka historie*, *Marginalia Historica* 10/2019, č. 2, s. 13–28.
- 4 MICHAL SKLENÁŘ, JAROSLAV ŠEBEK (edd.), *Formování veřejného prostoru*, *Dějiny a současnost* 44/2022, č. 1; PETR VORLÍK, *Za lešením a dogmaty. Úvahy o tuzemské architektuře osmdesátých let 20. století*, *Dějiny a současnost* 44/2022, č. 1, s. 10–14; LUKÁŠ VEVERKA, *Kulturníky stojí. Ale obstály? Fenomén kulturních domů v Československu*, *Dějiny a současnost* 44/2022, č. 1, s. 18–21; KAROLÍNA BUKOVSKÁ, *Z náměstí do muzea. Jak vystavovat pomníky z období komunistických režimů?*, *Dějiny a současnost* 44/2022, č. 1, s. 22–26; MIROSLAV PAVEL, *Veřejně tajné, prominentně obyčejné a nenávistně zapomenuté. Budovy ústředí KSČ*, *Dějiny a současnost* 44/2022, č. 1, s. 15–17.
- 5 VÁCLAV SIXTA, *Vystavování dějin. Seriál o soudobé historii v muzeích*, *Dějiny a současnost* 43/2021, č. 6, s. 31–32; KAROLÍNA BUKOVSKÁ, *Živá součást paměti. Muzea a památníky komunismu v současné Evropě*, *Dějiny a současnost* 43/2021, č. 8, s. 28–31; IVA VACHKOVÁ, *Muzejní pedagogika na rozcestí? Vzdělávání v muzeích*, *Dějiny a současnost* 43/2021, č. 10, s. 36–39; MARTINA LEHMANNOVÁ, *Svět se neustále mění. Proč je důležité definovat si muzeum?*, *Dějiny a současnost* 43/2021, č. 7, s. 36–39; BARBARA KIRSHENBLATT-GIMBLETT, VÁCLAV SIXTA, *Uvažovat kriticky o vlastní činnosti je pro muzea rozhodující (rozhovor)*, *Dějiny a současnost* 43/2021, č. 6, s. 33–35.

a kladl provokativní otázky po efektivitě globálních strategií připomínání holocaustu.⁶

Paměť(i) stále na vzestupu?

Výzkumný zájem o paměť zrychluje, jeho růst je celosvětově takřka exponenciální, lze si přecíst v masových médiích. Obrat k paměti je možné jednoduše vysledovat v rámci vědeckého diskurzu jak v odborné, tak v popularizační oblasti. Odborný zájem lze ilustrovat růstem počtu textů s klíčovým souslovím „memory studies“ zařazeným ve Web of Science (viz graf 1). V rámci oborového vymezení stejného Web of Science nejsou na prvním místě ani kulturní studia, ani obecně humanities, ale možná překvapivě historie, jak ukazuje graf 2.⁷

Neméně zřejmý je zájem o popularizační práce ze strany veřejnosti. Přiblížit ho lze v globálním měřítku, byť dominovaném „pouze“ recipienty z USA, pohledem na žebříček knižních bestsellerů v kategorii historiografie na Amazonu.⁸

Boom paměťových studií a jejich reflexivní povaha má za následek enormní množství ohlédnutí za stavem oboru či jeho součástí. Dokládají to stovky (state-of-the-art) reviews a „metareviews“. Společným znakem tohoto typu textů je silné pojetí reflexivity, jak můžeme pozorovat snad nejlépe u Susannah Radstone v jejím osobně laděném ohlédnutí „Telling Memory’s Story“.⁹ Odkud se tento boom vzal? Aleida Assmannová, jedna z nepochybných spoluzakladatelek současných paměťových studií, mluví o paradigmaticky interdisciplinárním předmětu výzkumu s hlavním konceptem.¹⁰ Vznik a rozvoj paměťových studií dává do přímé souvislosti se zvýšeným společenským zájmem o minulost od konce 80. let 20. století.

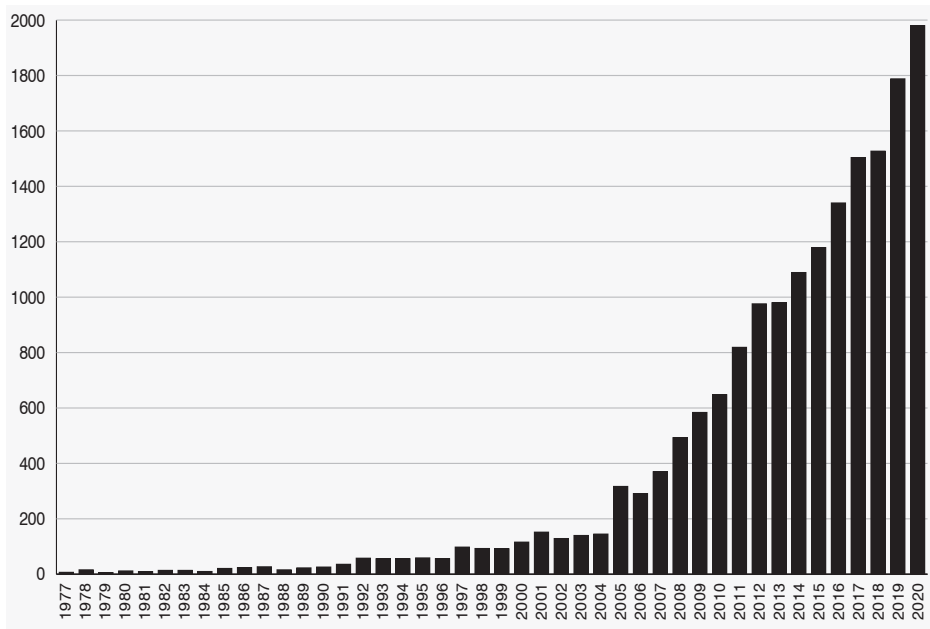
6 *Dějiny ve veřejném prostoru*, <https://forumdvp.cz/> (náhled 15. 11. 2022).

7 Z korpusu článků obsahujících klíčové slovo „memory studies“ byly vyloučeny články z přírodních i medicínských věd a psychologie.

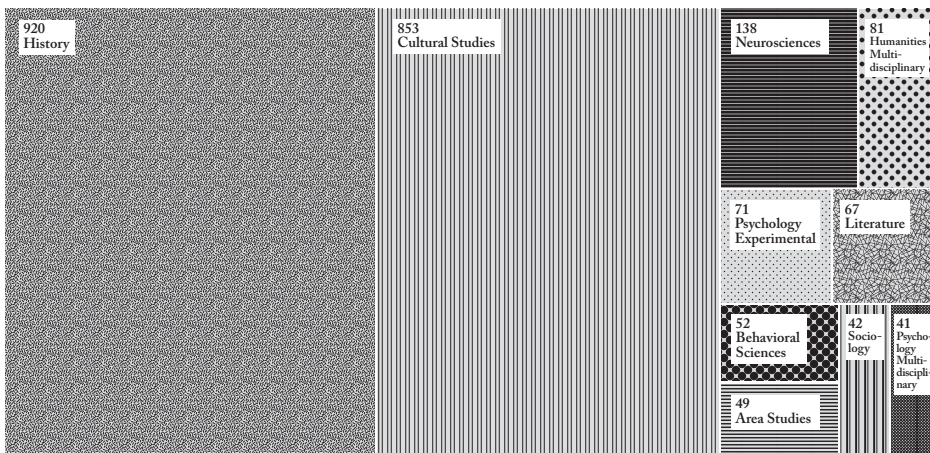
8 *Amazon.com Best Sellers: The most popular items on Amazon*, https://www.amazon.com/gp/best-sellers/books/4988/ref=pd_zg_hrsr_books (náhled 10. 1. 2022).

9 SUSANNAH RADSTONE, *Telling Memory’s Story*, in: *Productive Remembering and Social Agency*, (ed.) Teresa Strong-Wilson, Rotterdam 2013, s. 227–241, https://doi.org/10.1007/978-94-6209-347-8_16 (náhled 10. 1. 2022).

10 ALEIDA ASSMANN, *Memory, Individual and Collective*, Oxford 2006, <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199270439.003.0011> (náhled 10. 1. 2022).

Graf 1 – Počet textů spojených s memory studies na Web of Science v čase.
 Zdroj: Autoři na základě dat Web of Science 1. února 2022 (data do roku 2020).

Graf 2 – Oborová povaha textů spojených s memory studies na Web of Science v čase.
 Zdroj: Autoři na Web of Science k 1. února 2022.

Je však něco zásadně jinak, než bylo třeba před 30 lety? Roste i paměť?

Můžeme však s jistotou a také se solidními doklady zaznamenat (trvajících) boom paměti samotné, tedy předmětu studia? Nemáme na mysli téměř povinné, automatizované a možná poněkud účelové konstatování ve zmíněných textech mapujících nepochybně rostoucí obor paměťových studií. Položená otázka je nadměru široká a další generické odpovědi ničemu nepomohou, avšak můžeme si všimnout, že strukturálně se určité argumenty dokumentující růst paměti objevují až periodicky. Příkladem je opakovaný odkaz na aktuální zaměření filmů či televizních programů na historická témata. Obdobný nárůst však uvádí ilustrativně již Raphael Samuel pro rok 1981,¹¹ kdy dokládá vysoký zájem o filmy o minulosti odkazem na složení programu BBC. Mnohé argumenty spojené s boomem paměti se tedy již po dekády opakují. Obrátme tedy pozornost podstatnějším směrem než k případnému růstu: ke změně kvality.

Řada badatelů v této souvislosti poukazuje na změny na úrovni základního kulturního rámce, jenž formuje významy spojované s minulostí – historického času. Kupříkladu francouzský historik François Hartog hovoří o „nové historické situaci“,¹² kterou charakterizuje příklonem k prezentismu a odstupem od moderního pojetí historického času založeného na kategoriích, jež utvářely historiografii (příčina a následek, trvání a změna). K obdobné diagnóze rozkladu historické temporality, na níž je založena moderní historická věda, došla i teoretička paměti Aleida Assmannová.¹³ Obecné změny ve vnímání času se dle zmíněných badatelů odrážejí v boomu paměti. Na obdobné diagnózy navazují další výzkumníci, kteří promyšlejí, jak by měla historiografie na tyto posuny reagovat. Významný trend zde reprezentuje „public history“, na níž programově navazuje fórum DVP i zde shromážděné studie. Diagnóza změny vede „public historians“ k zájmu o popkulturní reprezentace minulosti ve filmu, literatuře či počítačových hrách, jak to modelově ilustruje třeba Jerome De Groot v knize s příznačným názvem *Consuming history: Historians and heritage in contemporary popular culture*.¹⁴ De Groot zde vyzývá k reflexi a přehodnocení role historika ve

11 RAPHAEL SAMUEL, *Theatres of Memory: Past and Present in Contemporary Culture*, London 2012, s. 13.

12 FRANÇOIS HARTOG, *Na cestě k nové historické situaci*, Slovo a smysl 14/2017, č. 27, s. 238–250; TÝŽ, *Vzestup prezentismu*, in: *Návrat do budoucnosti*, (edd.) Eva Skopalová, Václav Janošík, Praha 2019, s. 61–78.

13 ALEIDA ASSMANN, *Ist die Zeit aus den Fugen? Aufstieg und Fall des Zeitregimes der Moderne*, München 2013.

14 JEROME DE GROOT, *Consuming history: Historians and heritage in contemporary popular culture*, London-New York 2016.

veřejném prostoru a k návazné proměně strategií komunikace. V partikulární zkratce tento přístup dále ilustruje britský historik z Harvardu David Armitage, který provokativně vyzývá k přijetí prezentismu jako výchozí situace. Pokouší se o hlubší porozumění jeho formám, odlišuje různé modelové typy a návazně navrhuje konkrétní způsoby zacházení s nimi v popularizaci vědy a vzdělávání.¹⁵ Právě tato orientace na „public history“ jako „aplikovanou historiografii“ představuje důležitý integrační prvek interdisciplinárních a tematicky různorodých přístupů k výzkumu paměti. Obdobně motivovaný zájem o aplikaci do veřejného prostoru či vzdělávání provazuje i zde shromážděné texty.

Zájem o změny temporality není ovšem jediný. Existují i další výrazné konceptualizace posunů, které mají vést k aktuálnímu boomu paměti. Zdá se, že nezpochybnitelným milníkem v paměťovém provozu je nástup digitálních médií. Přední americký historik se zaměřením na paměťové praktiky Jay Winter snesl před dvaceti lety řadu různorodých, technologických, politických, filosofických a nakonec demografických důvodů i podmínek pro boom paměti od konce 20. století.¹⁶ Když však porovnáme jeho vymezení s aktuálnější pokusem sociálního vědce Andrewa Hoskinse, tak se Winterem prokázaný boom ukazuje z hlediska objemu produkce i kvalitativních změn jako zanedbatelný. Hoskinsem vymezený konektivní obrat způsobený nástupem digitálních technologií se ukazuje jako daleko zásadnější změna.¹⁷ Hoskins dokonce periodizuje jednotlivé paměťové boomy, vždy podle něj úzce provázané s nástupem technologií, resp. médií, a v prvním a druhém případě též se vzpomínáním na traumatické válečné události. První se měl odehrát od konce 19. století do 20. let 20. století v souvislosti s nárůstem národních států a vzpomínáním na první světovou válku. Druhý od 60. let s rozvojem a rozšířením audiovizuální techniky byl spojen s opožděnou vlnou vzpomínání na druhou světovou válku a vrcholil zrychlením v 90. letech. Třetí boom podle Hoskinse přichází s nástupem digitálních sítí.¹⁸

15 DAVID ARMITAGE, *In defence of presentism*, in: *History and human flourishing*, (ed.) D. M. McMahon, Oxford 2022, s. 59–84.

16 JAY WINTER, *The memory boom in contemporary historical studies*, *Raritan* 21/2001, č. 1, s. 52–66.

17 ANDREW HOSKINS, *Digital memory studies: media pasts in transition*, New York 2017, s. 1–2.

18 V poslední době si Hoskins pohrává s myšlenkou čtvrtého boomu souvisejícího s globální pandemií covid-19, ta je však pouze nadhozena např. in: ANDREW HOSKINS, HUW HALSTEAD, *The New Grey of Memory: Andrew Hoskins in Conversation with Huw Halstead*, *Memory Studies* 14/2021, č. 3, s. 675–85. Prozatím je logicky následovaná jen hrstkou výzkumných sond, kupř. studií WULF KANSTEINER, *Censorship and Memory: Thinking Outside the Box with Facebook, Goebbels, and Xi Jinping*, *Journal of Perpetrator Research* 4/2021, č. 1.

Nejde však zdaleka jen o rozměr konektivní. V rámci technologického rozvoje pozorujeme řadu úkazů umožněných technologií, které by ještě před několika lety nebyly myslitelné a které nutí nové pojetí autentičnosti úzce svázané s marketingem. Tři příklady z poslední doby, jež pravděpodobně neminuly žádného ze čtenářů DTK, nám mohou ukázat, že instrumentárium soudobých paměťových studií užité v tematickém bloku se pro výzkum soudobých dějin přímo nabízí.

První příklad pochází ze světového showbyznysu: na jaře 2022 začala koncertní série *Abba Voyage*, ve které vystupuje digitalizovaná švédská popová skupina ABBA v sérii „koncertů“, které mají podle pořadatelů předčit všechny dosavadní off-line/analogové show této hudební skupiny.¹⁹ Bez velké průpravy je zřejmé, že zde máme co do činění se zvláštním pojetím autentičnosti, protože logickou otázkou je, co se avatary dávno zaniklé hudební skupiny spolu s živým hudebním vystoupením jiných muzikantů v pozadí vlastně nabízí. Podle mediálních ohlasů se zdá, že publikum reaguje na tento neobvyklý spektakl vřele, je mohutně podporováno právě médiu včetně veřejnoprávních.²⁰ A právě autentičnost z pohledu diváka a konzumenta je klíčovým předpokladem pro komerční úspěch.

Podobně znejistiřujícím dojmem může na domácího občana, či lépe diváka, působit záležitost zdejšího paměťového aktivismu z roku 2021, tedy simulace veřejného, posmrtného projevu Václava Havla v rámci oslav výročí demokratické revoluce 17. listopadu 2021.²¹

Možná nejméně nápadná může být snaha o využívání rozšířené reality a množství dalších digitálních a hybridních postupů v případě Multimediálního muzea 20. století společnosti Post Bellum. Pardubická instalace, nazývaná „výstavou... skutečných příběhů 20. století“, přímo staví na tom, že právě díky technologiím a jejich propojení „zažijete silný zážitek“, který vtahuje do minulosti.²²

Souvislosti komercializace či komodifikace paměti, resp. kulturního dědictví, transformace kulturních praktik vlivem digitálních médií a vyjednávání autentičnosti, a tím pádem identity jsou osami všech studií tohoto tematického bloku. Texty v tomto ohledu odrážejí tematické zaměření dvou dosavadních ročníků

19 *ABBA Voyage Official Website – 2022 ABBA Concert in London*, <https://abbavoyage.com/> (náhled 13. 2. 2022).

20 MARK SAVAGE, *Abba Voyage: The Band's Virtual Concert Needs to Be Seen to Be Believed*, BBC News, 26. 5. 2022, <https://www.bbc.com/news/entertainment-arts-61592104>, (náhled 15. 11. 2022).

21 RADEK BARTONÍČEK, *Václav Havel promluvil jako hologram. Co předcházelo tomu, aby před lidmi vystoupil*, Aktuálně.cz – *Víte, co se právě děje*, 17. 11. 2021, <https://zpravy.aktualne.cz/domaci/vaclav-havel-promluvil-jako-hologram-co-predchazelo-tomu-aby/r~45635852470411ecb02dac1f6b220ee8/> (náhled 15. 11. 2022).

22 *Institut Paměti národa*, <https://institut.pametnaroda.cz> (náhled 15. 11. 2022).

konference DVP na klíčové výzvy současných paměťových studií. Z rozložení panelů i ze zaměření jednotlivých příspěvků zřetelně vystupují klíčová témata, která odrážejí základní trendy v současném zájmu o vzpomínání. Silnou pozici má výzkum moderních technologií a jejich dopadu na vnímání minulosti. Pozornost se věnuje též proměně obecných představ o historii a pojetí času. Příčiny těchto posunů bývají kromě vlivu nových médií a technologií nalézány v performativně afektivní povaze vzpomínkových praxí. Mnozí badatelé spatřují právě v důrazu na emocionalitu důležitý impuls k proměnám historického myšlení. Další silné téma představují otázky spojené s komodifikací paměti. Na obecnější úrovni se dynamika paměti propojuje s interdisciplinární diskusí o antropocenu. Výzkumem paměti se zabývají badatelé z různých disciplinárních perspektiv, a tak je obtížné tyto heterogenní přístupy nějak integrovat. Konference DVP v této souvislosti proěřuje rámec „public history“, který v důrazu na aplikaci paměťových výzkumů do oblasti historického vzdělávání (formálního i neformálního) představuje příležitost pro integraci různorodých příspěvků do srozumitelného rámce.

Jak se projevuje boom paměti a paměťových studií v Česku?

Nástup zájmu o výboje paměťových studií a aplikaci jejich nástrojů lze sledovat v českojazyčném prostoru nejpozději posledních 15 let, a to se vzrůstající mírou systematickosti. Od prostých překladů vybraných základních děl starších klasiků oboru Halbwachse²³ či Assmanna²⁴ lze sledovat prohloubený zájem v podobě komplexnějšího pojetí reprezentovaného sborníkem editovaným Šubrtem a Maslowským²⁵ či téměř současně vydanou reprezentativní komentovanou čítankou Kratochvíla a kolektivu,²⁶ přes dřívější přehledy vývoje oboru od Švaříčkové-Slabákové,²⁷

23 MAURICE HALBWACHS, *Kolektivní paměť*, Praha 2009.

24 JAN ASSMANN, *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*, Praha 2001.

25 *Kolektivní paměť: k teoretickým otázkám*, (edd.) NICOLAS MASLOWSKI, JIŘÍ ŠUBRT, Praha 2014.

26 *Paměť a trauma pohlédem humanitních věd: komentovaná antologie teoretických textů*, (ed.) ALEXANDER KRATOCHVIL, Praha 2015.

27 RADMILA ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, *O paměti, historii, vědomí a nevědomí*, Dějiny – Teorie – Kritika 4/2007, č. 2, s. 232–255.

Šubrt a Pfeiferové²⁸ po rozsáhlejší recenze relevantní literatury, např. Řídkého recenze zmíněné Kratochvilovy čítanky.²⁹

Ne zcela odpovídající je interdisciplinární povaha empiricky založených výzkumných projektů. Občasné širěji pojaté mezioborové spolupráce, ve kterých by se propojily pohledy a metody literárních vědců, historiků, mediálních teoretiků, sociologů, psychologů či filosofů, jsou zcela ojedinělé. Čestnou výjimkou je zejména dvojice prací o rodinné paměti sepsaná či v druhém případě editovaná dvěma autorkami, historičkou Švaříčkovou-Slabákovou a psychologkou Irenou Sobotkovou.³⁰

Poněkud stranou tohoto zájmu o paměť byla v Česku identitárně ve smyslu oborovosti budována orální historie. Od roku 2014, kdy Švaříčková-Slabáková kritizovala minimální komunikaci mezi českými výzkumníky orientujícími se podle paradigmatu paměťových studií a orálními historiky,³¹ se nezdá, že by se v této oblasti něco zásadního změnilo, jak ukazuje Liška.³² Vedle sebe navíc vyrůstaly nejméně dva proudy práce s paměťníky: spíše aktivistická, silně hodnotově založená práce sama sebe nazývající „dokumentaristikou“ či „publicistikou“ zejména v rámci činnosti neziskové organizace Post Bellum a akademický výzkumný a vzdělávací program oral history.³³ Hned několik impulzů dotýkajících se v paměťovém provozu povahy vzpomínání, autentičnosti, dominantní společenské poptávky bylo v posledních letech spojeno s paměťníky. Příběhy Věry Sosnarové a její mnohaleté veřejné působení bylo poněkud přerušené historikem Hradilkem a jeho textem, ve kterém přesvědčivě dokládá zásadní nespolehlivost vyprávění údajně vězeňkyně sovětského gulagu.³⁴ V podobném duchu by jak orální historikové, tak odborníci v oblasti paměťových studií mohli v souvislosti s uvedením filmové adaptace knihy *Nabarvené ptáče* pomoci české společnosti pochopit souvislosti mezi paměťnickou formou autentizace a literárním dílem.

28 JIŘÍ ŠUBRT, ŠTĚPÁNKA PFEIFEROVÁ, *Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání*, *Historická sociologie* 2/2010, č. 1, s. 9–29.

29 JOSEF ŘÍDKÝ, *Paměť, trauma a paměťová studia*, *Slovo a smysl* 14/2017, č. 27, s. 206–210.

30 RADMILA ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, IRENA SOBOTKOVÁ, *Rodina a její paměť v nás ve světle třígeneračních vyprávění*, Praha 2018; RADMILA ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ ET AL., *I rodina má svou paměť: rodinná paměť v interdisciplinárním kontextu*, Praha 2018.

31 RADMILA ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, *Orální historie a paměťová studia: diverzita, či konvergence?*, *Theatrum historiae* 4/2014, s. 69–78.

32 FILIP LIŠKA, *Pravá ruka neví, co dělá levá: technologické a metodologické proměny orální historie*, *Historie – Otázky – Problémy* 2/2021, <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/170261> (náhled 15. 11. 2021).

33 F. LIŠKA, *Pravá ruka neví*.

34 ADAM HRADILEK, *Neskutečný příběh Věry Sosnarové*, *Paměť a dějiny* 13/2019, č. 2, s. 23–37.

V širší rovině si otázku po specifčnosti postkomunistických zemí střední a východní Evropy systematicky klade polská výzkumnice Joanna Wawrzyniak,³⁵ nověji také Švaříčková-Slabáková.³⁶

Konkrétní inspirace pro výzkum paměti v českém prostředí

V čem je následující trojice studií soudržná a jakým způsobem plní účel fóra DVP? Pokusíme se ukázat, že společným jmenovatelem je přetavení inspirací z posledního vývoje v oblasti paměťových studií pro odborný výzkum, který některá z letitých, až klasických témat nasvětluje z jiné strany, poskytuje vhled do jejich současné podoby nabídkou současných instrumentů pro jejich zkoumání a podobně.

Kateřinu Sixtovou zajímá, nakolik a v jakém smyslu se na nynější podobě vzpomínání v Česku otiskuje dynamika digitálních médií a obecněji současných tržních vztahů. Vybírá si k tomu výsostný symbol lokálního, předdigitálního paměťového provozu – Babiččino údolí. Pro porozumění změnám v povaze paměti po nástupu digitálních technologií a sociálních sítí používá vhledy do ekologie paměti Andrewa Hoskinse. Trvale zapnutá, konektivní paměť distribuovaná přes sociální sítě se podle Hoskinse stává neustále dostupnou a novou. Pojetí autenticity odvozuje autorka od britské teoretičky paměti Sharon Macdonald, konkrétně se opírá o její úvahy o autenticitě ve vztahu k paměti a trhu. Autenticitu považuje Macdonald za klíčovou kategorii paměťového provozu a ve svém uvažování překonává podle ní specificky evropské pojetí neautentičnosti spojené s „kontaminací“ kulturního dědictví tržními vztahy, zejména turistickým průmyslem.

Sixtová ukazuje, že Hoskinsův koncept konektivního obratu dává smysl nejen vzhledem ke globálním nadnárodním místům či krajinám paměti, ale že se též výrazně odráží ve způsobu, jakým se v Česku lidé vztahují k Babiččinu údolí. Ačkoli bychom mohli mít tendenci považovat Babiččino údolí za off-line krajinu paměti par excellence, Sixtová dokládá, že v případě Babiččina údolí se napříč platformami ustavují příležitosti, jak prožít tuto krajinu paměti, a to ne navzdory

35 MAŁGORZATA PAKIER, JOANNA WAWRZYNIAK, *Memory and Change in Europe: Eastern Perspectives*, New York 2015; TYTÉŽ, *Memory Studies in Eastern Europe: Key Issues and Future Perspectives*, Polish Sociological Review 2013, č. 3 (183), s. 257–279.

36 RADMILA ŠVAŘÍČKOVÁ-SLABÁKOVÁ, *Between Old Traditions and New Approaches: Locating Oral History and Memory Studies in East Central Europe*, Slovenský národopis / Slovak Ethnology 69/2021, č. 2, s. 205–218.

její komodifikaci (zobchodovatelnosti), ale naopak díky ní. Národní Babiččino údolí tak zůstává funkční i on-line.

Michal Sklenář se ve své studii ptá po kulturních významech, které si dnešní česká společnost spojuje s římskokatolickým kostelem. Pomáhá mu Michael Guggenheim³⁷ a jeho způsob uvažování o „identitě“, případně „biografii“ staveb. Pro Guggenheima jsou stavby hraničním příkladem objektů, protože je nelze na rozdíl třeba od muzejních objektů jednoduše ovládnout. Na příkladech vyjednávání o identitě kostela a pokusech o jeho výklad pro dnešní českou společnost Sklenář ukazuje, jak míjení mezi pojetím kostela jako (výsostně) sakrální stavby určené pouze k liturgickým účelům a kostela jako prostoru pro kulturu úzce souvisí s nejednoznačným (sebe)pojetím samotné katolické církve. Činí tak na drobných případových studiích, které se týkají místně specifického umění v kostelech, Noci kostelů a zacházení s postními plátny. Problém kostelů považuje Sklenář za otevřený a palčivý. Předpokládá totiž, že záchrana těchto staveb (nejen ve fyzickém, ale též ve společenském smyslu) by mohla přispět k nalezení širšího konsenzu uvnitř katolické církve a podpořit dialog s nekatolickou částí společnosti.

Michal Kurz a Čeněk Pýcha ve své studii reflektují jednu z nejrozšířenějších forem vztahování se k minulosti – navštěvování hradů a zámků. Výchozí konstatování překvapivé stability tohoto paměťového fenoménu vede autory k hlubší analýze kulturních praktik provádění. Na konkrétních příkladech dokumentují rezistenci objektů a postupů jejich zvýznamňování vůči ideologické intervenci a politické změně. Kurz a Pýcha využívají přístupy critical heritage studies a s pomocí teoretičky Laurajane Smith³⁸ se pokoušejí porozumět překvapivé stabilitě těchto návštěvnických vděčných forem prezentování historie. Tyto úvahy souběžně vztahují k promýšlení vzdělávacích cílů památkové edukace a naznačují možnosti, jak do ustálených praktik intervenovat s ohledem na efektivní využití vzdělávacího potenciálu hradů a zámků.

Lydie Kárníková zkoumá diskuze ohledně přejmenování ulic, jejichž názvy odkazují ke komunistické minulosti. Text jsme zařadili do bloku studií, ačkoliv se autorka konference Dějiny ve veřejném prostoru nezúčastnila. Vedlo nás k tomu tematické i metodologické souznění dané studie se zaměřením konference. Lydie Kárníková v širší srovnávací perspektivě reflektuje proces přejmenování veřejného prostoru s cílem „vyrovnávání se“ s komunistickou minulostí a zamýšlí se nad jeho dopady na kulturní paměť. Tuto obecnou rovinu propojuje s konkrétní

37 MICHAEL GUGGENHEIM, *Building Memory: Architecture, Networks and Users*, *Memory Studies* 2/2009, č. 1, s. 39–53, <https://doi.org/10.1177/1750698008097394> (náhled 15. 10. 2022).

38 LAURAJANE SMITH, *Uses of Heritage*, London 2006.

ní případovou sondou do ostravského sídliště Bělský les, kde proběhlo několik pokusů o přejmenování, ale socialistická toponymie byla nakonec zachována. S pomocí diskurzivně-historické analýzy publicistických textů modeluje autorka tři základní hlediska sporu o přejmenování ulic v Ostravě-Zábřehu. První přístup vymezuje přejmenování jako prostředek vyrovnání se s totalitní minulostí. Druhé hledisko změnu toponym naopak problematizuje argumenty ukotvenými v každodenní praxi (nežádoucí náklady, administrativní zátěž pro občany). Třetí postoj zdůrazňuje hodnotu kontinuity původních názvů jako svébytného kulturního dědictví. V závěru případové sondy Lydie Kárníková vymezuje dvě dominantní diskurzivní tendence, které souvisejí s negativním hodnocením dědictví bývalého režimu. První reprezentuje období komunismu jako epochu, jež vybočila z dějinného vývoje národa, druhá pak stojí na esteticko-kulturním odmítnutí „jazyku komunismu“ jako ideologické floskuli, jež stála vždy mimo skutečný život společnosti. Aplikace historicko-diskurzivní metody i konkrétní interpretační závěry mohou být inspirací pro reflexi obdobných sporů o kulturní paměť ve veřejném prostoru.

Jak vidno, nabízíme soubor tematicky rozmanitých textů. Mimo jejich původ v konferenci Dějiny ve veřejném prostoru II je spojuje snaha překračovat tradiční přístupy k výzkumu paměti (v českém prostředí zejména různé aplikace „míst paměti“ Pierra Nory). Autoři se pokoušejí do českého prostředí aplikovat dynamičtější koncepty paměti někdy charakterizované jako „třetí vlna“ paměťových studií.³⁹ Snad čtenáře přesvědčí, nakolik je při výzkumu vzpomínkových praktik v českém prostředí přínosná inspirace z aktuálních metodologických diskusí o povaze paměti. Paměťová studia se vyvíjejí velmi dynamicky, neboť se snaží reagovat na dynamickou a proměnlivou produkci. Fórum DVP systematicky usiluje o zprostředkování aktuální debaty a posunů českému prostředí.

39 GREGOR FEINDT, FÉLIX KRAWATZEK, DANIELA MEHLER, FRIEDEMANN PESTEL, RIEKE TRIMÇEV, *Entangled memory: Toward a third wave in memory studies*, *History and Theory* 53/2014, s. 24–44.